

Baltijas Semfohpis.

Īsnaht Jelgawā if nedelas.

Maksā bes peesubtitščanas: no 1. Maija lihds gada galam 1875 — 1 r. 50 f.; par gadu 2 r., par pusgadu 1 r. 10 f., par 3 mēn. 60 f., ar peesubtitščanu: no 1. Maija lihds gada galam 1875 — 2 r.; par gadu 2 r. 50 f., par pusgadu 1 r. 40 f. un par 3 mēnescheem 90 f.

Redakcija un ekspedizija Katoku eelā № 2. — Studinajumus peenem G. Allunana f. grahmātu bohde, Katoku eelā № 8.

№ 26.

Treschdeenā, 22. Oktobri.

1875.

Rahditajs: No Jelgawas; No Maskawas; Brūmmerš; Gefubtitšs; Relainigi notifikumi; No Jaunpites; Baltijas lauk-školas; Andele Kreewijā; Widsemes pļauja; Tebrpatas studentu štaitš; Semfohpības beedribas un semfohpju attibtitščanahs; Laukfaimneezigas wehstules; Mahju-lohpu audfinaschana; Tikuma un netikuma alga; Wahypas; Studinajumi.

Sinas.

No Jelgawas. Reti buhs peedšhwots, ka pee mums, Baltijas gubernās, jau ar pirmahm Oktobra deenahm eestahjahs pastahwiga seema, un ka ap 10. Oktobri šchur un tur jau ar kamanahm brauz. Aukstums ir til pastahwigs, ka it nopeetni pret to jakaro ar seemas eerohscheem. 18. Oktobri bija fals lihds 10 grahdeem. Dšird ka dascheem kartupeļi palikuschi apafsch šneega, ziteem atkal nau bijis eespehjams sawus laukus apstrahdaht. Andele wehl wifur wahja, ka jadohmā zaur tam, ka ahriemē pehz muhsu labibas nau nekahda leela peeprafischana. Par rudseem maksā (par puhru) 220—265 f.; par kweefcheem 320—4 r.; par meescheem 210—220 f.; par ausahm 130—170 f.; par sirneem 270—325 f.; par kartupeleem 75—1 r.; par birkawu seena 4—5 r.; par pohdu šweesta 540—560 f.; par linusehklahm (par muzu) 7—9 r.; par fitkeh 14 r. (Leepajā) — 16 r. Rihgā; par šahli (p. birkawu) 6—675 f.; par krohna lineem (p. pohdu) 2—220 f. Wiswairak maksā Rihgā, wismajak Leepajā; Jelgawa eet pa widus-zetu, Wentšpile, ka jau pagahjušchā Nr. šinjahm, ar andeli mas weizahs.

Maskawas „Wahju aw.“ raksta, ka tur jau 7. Oktobri braukuschi ar kamanahm, kas 10 gadu laikā nau peedšhwots. Dšelfszela wagoni zaur šneegu un pat šneega puteneem lihds 10 stundahm aiskaweti, ziti nosklidejuschi no fleedehm.

Kreewu komandants pahr klufahs jubras kugeem, kontreadmirals Brūmmer, 18. Junijā apmekleja Japanes keisaru, kuršch winam wehlejis laimigu pahrkluhschānu mahjās un usdewis, muhsu augstam Kungam un Keiseram isfaziht wina ustizigu draudšibu un padewibu. Brūmmerš dabujis Japanes keisarenes bildi.

(Gefubtitšs). „Zeen. redakcijai pateizohs par sinahm 21. „Balt. Semf.“ Nr., is kurahm redsams, kahdi wihri peeder pee tā šauktahs 30. Augusta „šwehtku-komitejas“, Jelgawā. Til brihnohs, ka P. Allunana lungs tizis par preekschneeku, jo zil man sinams, tad scho weetu eenehma, no eesahkuma, zits wihrs, kas tadeht esoh no komitejas istahjees, ka kahds komitejas lohjeklis lizis drukah 1000 beedribas kahršchu, no kurahm kahdas 300 jeb drufzin masak, jeb ari warbuht wairak, katra par 3 rubteem, bes numura tikuschas pahrdohstas; pehz apmehra tad nu buhtu eekemti kahdi 900 rubtu par beedribas kahrtehm ween. Kad eewehro,

ka 1872. gadā tikai no lehma Latw. beedribu dibinaht un toreis kahdeem 5 wihreem tikai usdewa, par beedribas apstiprinaschānu gahdaht, kadeht tad ari wineem zita usdewuma nebija, tad nemas newar isprast, ka schie wihri, jeb tee, kas wehla wina weeta eestahjahs, šewi drihksteja nosauktees par „šwehtku-komiteju“ un jo wairak jabrihnahs, ka weens lohjeklis, un lai tas ari buhtu preekschneeks, drihksteja apstilleht jau 1872. gadā lohjeklu kahrtes preeksch beedribas, kas wehl schodeen nau peedšimuse, un schihs kahrtes par 3 rubteem gabalā pahrdohht jeb listpahrdohht! Waretu dohmaht, ka warbuht naudas truhkums preeksch nedšimuschahs beedr. us scho ehmoto lihdselli speedis; bet no schihm dohmahm jaatgreeschahs, kad dšird, ka par dascheem drukateem pawihreem wehl neesoht aismaksats un ka preeksch nedšiwahs beedribas nekahdas isdohschanas wehl neesoht bijuschas, kur til daudš naudas buhtu bijis waijadšigs, ka no 900 r. ne drukas naudu par šludinajumeem u. t. pr. ne-eespehja aismaksahht. Wehl jo dihwaini ir „šwehtku-komitejas“ lohjeklu istureschānahs, kad eewehro, ka tee wehl ne schodeen ne ar wahrdinu nau atbildejuschi us tahm peeprafischānahm „Baltijas wehstnesi“, „Semfohpis“ un „Mahjas weesi“! Laikam neweens no mineteem kungeem awises nelasa. Jeb war ari buht, ka wini tur apafsch sawa gohda, atbildeht tahda neezina deht, kas nau leelaks ka 900 jeb kahdu pahrs tuhktoschu rubtu. Us wisu wihri isleekahs, ka pret tahdu iszeetigu klusuzeeschānu laikam buhs jo afaki lihdselli ja-isleeto, ka par peemehru šarkanais galds, kas tatschu katra wesela zilweka mehli spehj atkluhdiht. Bet preeksch til daudš taisnibas meketajeem, ka schini leeta rastohs, ne pee weena šarkanā galda laikam nebuhs ruhmes, tadeht es proponeereju, lai wif tee, kas nedšiwahs Jelgawas Latw. beedribas pascheezeltai preekschneezibai sawus trihs rubtus 1872. gadā nodewuschi us augteem, scho kapitalu lihds ar 3¹/₂ gada zinseh 3 nowehl kahdam labdarigam mehrkim, ka par peem. preeksch saldā meerā dusofschahs beedribas peeminas staba, kas us wisu wihri buhtu zetams, lai to wihru wahrdi Latweescheem nenahk aismirschānā, kas schini leeta til ismanigi un ruhpiגי strahdajuschi un tadeht pehz taisnibas tautas pateizibu ispelnijuschees. Jeb waretu ari to naudu ar wifseem augteem, us to tatschu neweens tautas-wihrs preeksch šewis pascha wairs nezerehs, nowehleht preeksch ihpascha darba-nama, kas buhtu zetams preeksch

t. i. wairaf nekà par ohtreis til wairojusehs. Tàpat ahrsemju pretschu eewedums ir peemineidòs gadòs lohiti pawairojees, jo 1863. g. tapa par 145 mil. rubl. un 1873. g. par 443 mil. rubl. eewestis.

Sudraba iswesthanu Kreewija ir pa scho laiku no 67 mil. r. us 15 mil. r. pamasinajuse. Turpreti scha metala eewedums ir no 5 m. us 21 m. r. pawairojees.

Pee wisu wairaf iswestahm prezehm us Giropu 1873. g. peedereja schihs: labiba par 164 mil. r., lini par 41 m. r., kohku-prezes par 30 m. r., linusehklas par 20 m. r., fanepaji par 11 m. r., lohpi par 11 m. r., neistrahdata aitu milna par 7 m. r., tauki par 4 m. r., kaschoku ahdas un etjes sehklas katra par 2 m. r., fawijars par 1 m. r.

Us Asiju tapa no Kreewijas ihpaschi iswestis: wilnasprezes (par 2 m. r.), sihds (2 m. r.), vapihra-prezes (1 m. r.), ahdas (609,456 r.), kaschoku ahdas (775,169 r.) un labiba (725,283 r.).

Prezes, ko Kreewija no Giropas jeb zaur Giropu 1873. un 1863. g. eeweda, bija ihpaschi schihs:

	1873.	1863.
neistrahdata kohkwilna	37,551,075 r.	9,375,933 r.
neistrahdat metali	37,476,036 "	5,011,332 "
tehja	32,948,370 "	10,110,303 "
metaku prezes	30,352,567 "	4,795,924 "
maschines	23,951,223 "	5,810,638 "
pehrwju prezes	13,391,235 "	7,305,009 "
spirts	18,580,798 "	8,106,129 "
kohketja	11,801,973 "	6,201,722 "
wilna	13,282,227 "	2,662,423 "
kohku augli	10,478,560 "	5,118,509 "
wilnas prezes	12,752,234 "	2,809,936 "
kohkwilnas dsijas	13,643,396 "	1,771,914 "
afminu ohgles	10,503,918 "	2,988,511 "

No Asijas tohp Kreewija ihpaschi eewestis: tehja (par 11 m. r.), kohkwilnas-prezes, kohku-augli, neistrahdata kohkwilna, lohpi un labiba.

Kreewijas kugoschana ir ari stipri pawairojusehs. 1863. gada eebrauja Giropas Kreewijas ohstas 7968 fugi, ar 818,126 muzu swaru, bet 1873. g. 11,338 fugi, ar 1,830,311 muz. sw. Isbrauja 1863. g. 8022 fugi, ar 830,209 muz. sw. un 1873. g. 11,249 fugi ar 1,829,658 muz. sw. Baltijas ohstas ir schaja sina ihpaschi eewehrojamas; winas eenahja 1873. g. 7282 fugi, no kureem 3891 bija ar prezehm peelahdeti un 3391 ar balastu.

Pee tahdas tirgoschanahs pee-augschanas ari muitu eenemschanas ir pawairojuschahs. 1863. g. muita par eewestahm prezehm tika maksata: 32 m. r., bet 1873. g. 53 miljonu r.

Bahr Widsemeš schi gada plauju „Waldibas wehstnesis“ raksta pehz winam peefuhtitahm sinahm ta: Wasaras labibas plauja, wisupahrigi nemohit, ir schè gandrihs laba, jeb wisu masaki ihsti wideja bijuse. Sahmu fala un daschòs Walmeeres un Wilandes aprinku apgabalds war ar plauju buht meerà. Seemas labiba ir wisur wisupahrigi pa widam labi auguse. Gais pa plaujamo laiku bija wisur ihsti labs. Strahdneekam tika par deenu 50—90 f. maksahs, sirdsineekam 75—1 rub. 43 kap., strahdneezei 32—55 kap.

Tehrpatas studentu skaitis bijis 1. Septembri sch. g. 832. No scheem mahzahs medizinu — 256, teesas sinat-

nibas — 191, teologiju — 102, apteekeru sinatnibas — 85, wezklafigu filologiju — 41, politisku ekonomiju un statistiku — 40, matematiku — 29, wehsturi — 23, kimiju — 21, falihdsinadamas walodas sinatnibas — 11, ekonomiju — 7, fisiku — 6, diplomatiju — 5, mineralogiju — 4, Kreewu walodu un rakstneezibu — 3, astronomiju — 3, botaniku — 1. No scheem 832 studenteem esohit Widsemneeki — 371, Kursemneeki — 168, no Igaunijas — 86, no zitahm Kreewijas walsts dalahm — 187 un no ahrsemehm — 9.

Saimneezibas nodata.

Semkohpibas beedribas un semkohpju attihstischanahs.

Seema peenahl ar stipreem fohleem, un ar winu tas laiks, kur semkohpjeem atleek wairaf laika preeksch sawas attihstischanahs ko dariht un sawu atfischhanu pawairoht. Semkohpis jau nekad wisu neismahzahs, un kad winsch ari deesin zil wezs buhtu; katriš gads atnesš winam jaunahs mihklas un usdewumus preeksch usmineschanas, un tikai tas, kas sawus un zitu peedfihwojumus ruhpiigi fakrahj un mekle no teem preeksch sewis ko labu smelt, kluchst us preekschu.

Sasinahit un atsiht, kahdi sohli teek sperti us preekschu semkohpibas lauka, kahdi jauni atradumi ir panahkti, ka ar ismehginajumeem isdeweesh u. t. pr. semkohpis war wisu labaki pa dalai zaur labu semkohpibas rakstu lasfichhanu, bet pa dalai ari zaur peedalischanohs pee semkohpibas sapulzehm. Weenu nebuhš ohtra deht astahit, jo til schis, ka tas ir derigs. Ne katriš war wisu lasiht, ne katriš war wisu ismehginahit, ne kattram ir us to eespehja, wisu, ko winsch lasijis, ari pareisi saprast un isdariht, un tapat weens newar til daudi peedfihwot, ka tas ir dau-dseem eespehjam.

Scho taisnibu atfihstohit un eewehrojohit ir wisas dsihwes kahrtas un nodalas zehluschahs beedribas un schi laika semkohpibas stahwoflis jo weentuligi dsihwodamam, no saweem darba-beedreem atschkirtam semkohpim peedalischanohs pee beedribahm dara jo wairaf nepezeeschamu.

Semkohpibas sapultschu mehrlis jeb usdewums ir: semkohpibu weizinahit un selmeht wisas winas dalas. Wisadu atgadijumu un peedfihwojumu pahrunaschana pamudina wisu labaki us pahrdohmaschhanu, un dohd eemeftu, sawas dohmas un peedfihwojumus ziteem isteikt. Kam ir gruhti eemihlotus aisspreedeenus atmeht, tas atfihš tad drihs, ka winsch ir ar sawahm dohmahm daudskahrtigi weentulis, un taps zaur to pamudinahs, sawu weenaldsibu un pretoschanohs pret atjaunoschanahm atmeht, un labaku peenemt. Njis tohp brihwakas, redses-aplohks flaidraks, un no sawahm dohmahm saistihš reds, ka ahrpufs wina lauku rohbeschahm ari wehl laudis dsihwo, kas semkohpibu wehl labaki pasihst ne ka winsch patš. Mehš dsihwojam stary zilwekeem, un tadeht weens newar un nedrihst tikai preeksch sewis ween eet un dariht, bet tam ir jastrahda ari wisupahrigam noluhkam, preeksch lihdszilwekeem. Kad winsch to nedara, tad winsch ir nederigs lohjeklis zilwezes fabeedribà, winai un ihpaschi sew pascham par flahdi. Bes tam mehš dsihwojam tahda laika, kura

divas weena ohtrai glufchi pretodamas dohmas, kà melns un baltš, mehginà wirsrohku dabuht, un tikai zaur dohmu ismainiſchanu un winu iſſklaidroſchanu war no tam iſ-fargatees, ka nau weenpuſigeem un daudsreis ſkaldigeem zeſeem jatohp par upuri.

Ta aiſbildinaſchanahš, ka newaka aiſkawè ſemkophibas beedribas apmekleht, pa leelakai datai neattaiſno. Kad zita noluhka deht daudsreis beš kahdam ſwarigahm dariſchanahm uſ pilſehtu jabrauž, tad ir preekſch tam laika deefgan. Waj tad katris ſemkophis newaretu, ihpaſchi kahdas puſš deenas ari atlizinaht, kad winam atgadahš, ſemkophibas beedribà preekſch ſewis pamahziſchanu ſmeltees? Zeefſham gan! Bet pa leelakai datai ir meefas iſlutinaſchana un nerehkinaſchana, kaš tahdu ſapultſchu apmekleſchanu aiſkawè, daſchureiſ warbuht ari kaunigaš bailes, beedribà atſiht, ka ſawà ſaimneeziš, to ar zitahm ſalihdſinajoht, wehl itin daudš wainu atrohdahš. Bet ſchiš kaunigaš bailes ir nepareifaš, jo nekahda waina newar tapt pahrlabota, nekahda kluhte dſeedinata, kad ta nau eepreekſchu pareiſi atſihta.

Daſchš ſemkophis dohmà gan ari, wiſch ſemkophipas beedribà neko wairš newaroht mahzitees, jo to, ko tur pahſpreeſch, wiſch jau ſen ſinoht. Kad kahdš teefſham tiž, ka wiſch efoht jau til gudriš, tad jo wairàl wina peenahlumš ir, ſaweem amata-beedreem ſawu gudribu un atſihſchanu parahdiht un tohš pamahziht. Lai beedribas dſihwè raſtohš pilniga darboſchana, tad ir par to jagahdà, ka beedribas dariſchanas tohp daudšpuſigaš, un preekſch tam ir lihdektu deefgan. Tazenſchahš no daſchadahm kahrtahm beedrus peedabuht, ihpaſchi tahduš, kaš ſaproht ari pahſ wiſpahrigahm ſadſihweš jeb ſozialigahm buhſchanahm, jeb pahſ andeleš-buhſchanahm runaht; jamehgina daſchadus auguš lohpt un jaiſprohwè daſchadas lohpu-baribas un mehſlu ſortes un japahrrunà tad pee tam atraſti eewehrojumi; jatura wairàl ſemkophibas laikarakſtu un ja-eetaiſa jautajeenu lahde, lai katram beedribas lohzektam buhtu eeſpehjamš, par ſcho jeb to leetu eeguhtees pamahziſchanu; jaiſrihko iſ pa divi jeb trihš gadeem lohpu iſrahdiſchanas jeb ſemkophibas raſchojumu- un rihtu iſſtahdes, un beidsoht jaſarakſtahš un jaſa-eetahš ar zitahm ſemkophibas beedribahm, lai waretu weena ohtraš pahſpreedumu panahlumuš ſawſtarpigi iſmainiht. Preekſch beedribas dſihweš pazelſchanas un weizinaſchanas ir wehl lohti daudš lihdektu, kuri paſchi atradiſees, kad tikai beedribas wadiſchana ir labàš rohkàš.

Wahzjemè katram maſam aprinkam ir ſawa ſemkophibas beedriba, daudsreis pat diwas un trihš, un katrà beedribà rahdahš darbš un puhlini, beedru labklahſchanu un ar to ari wiſas ſemes labklahſchanu wairoht. Ari Sweedrišà, Dahnišà un Pinuſemè pee ſemkophjeem ir leela zenſchanahš, ſemkophibu wiſas winas datàš pazelt, un tihraš jeb gada-eenemiſchanas paaugſtinaht, kaš wineem zaur ruhpiqu lohpu kohpſchanu ari jau iſdeweš; jo wiſas trihš pehdigi peeminetas ſemes ſagatawo jau tagad til leelu pulku gaſaš, ſweeſta un ſeera, ka no ta wairàl neta puſe tohp uſ zitahm ſemehm iſweſtš, un daudš ſklaidraš naudaš par to paſchu ſemè eeweſtš. Tur tohp ari atſihtš, ka ſchee labi panahlumi pa leelakai datai zaur ſemkophibas beedribahm un kreetnahm ſemkophibas awiſehm notikufchi, kuraš tatſchu uſ wiſu wiſi mehginà laudiš iſglihtohht, pa-

mahziht un pamudinaht uſ labeem zenteeneem un atſihſchanu.

Kad mehš beidsoht ſchejeeni ar tureeni ſalihdſinajam, tad mumš jaatſiht, ka ſemkophibas ſabeedribas dſihwè un zenſchanàš pehž attihſtiſchanas mehš muſſu ſaimineem wehl eſam tahli pakal palikufchi, un ka Baltijaš ſemkophjeem ſchajà ſinà ſtahw wehl leelš darba-laukš preekſchà.

Katrà aprinkti maſakais weenu ſemkophibas beedribu, katrà mahjà ſemkophibas awiſi, un katru ſemkophi abahm par iſweikſchanohš lihdsdarbojotees, ſawu un wiſas ſemes labklahſchanu paweizinaht, to peeredſeht ir muſſu ſirſni-gakà wehleſchanahš, ar ko ſchoreiſ ſawu rakſtu ſlehdiſam.

Sinteniš.

Laukſaimneezi-gaš wehſtuleš.

II.

Geſam pahrejam uſ labumeem, kahdi zaur baribas ſahlu audſinaſchanu rodahš, apluhkoſim iſſumà, ka ar baribas ſahlu audſinaſchanu gahiš.

Agrak turejahš iſ katris ſemkophis pee triju-lauku ſiſtemaš; bet muſſchigi taš ta newareja palikt, jo ſemes raſchojumu nepeetika preekſch augdamà apdſihwotaju ſkaiſta, tapehž ka ſemes raſchoſchanas ſpehłš gahja ar weenu maſumà. Kamehr wehl iſ ſemes iſdalijahš til daudš minera-ligu buhſchu, žil wajadſigš no weenas plaujaš lihds ahtrai, tamehr ſemei wehl peetika, kad tai atdewa mehſlu weidà tahš labibas augu atleekahš, kaš no lohpeem netika iſſeetataš. Bet kad ari ſchiš ſemes-pahrlabohſchanahš ſpehłš bija iſſuhktš, tad atlika tikai divi želi: waj nu jaunuš ſemes gabaluš uſplehkt, jeb ari gahdat, ka wairàl mehſlu tiktu. Bet uſplehſchamàš ſemes ari nebija beš gala daudš un pee tam wehl plawaš gahja maſumà, tà kà galà zaur ſemes noleefinaſchanu un mehſlu truhzibu ſemkophiba peenahja glufchi pee gala. Schahda buhſchana, ka prohtamaš, wiſpirmš pahſteidſa wairàl apdſihwotòš apgabaluš. Pee tam wehl ar ſemkophibu nodarbojahš til ſemakàš laufchu ſchkiras, kaš uſ wiſ ſemakà attihſtiſchanas ſtahwoſka atraſdamahš pee tam wehl ta bija ar muſſchu darbeem un pahſleezi-gahm nodohſchanahm apkrautas, ka ne buht neſpehja augſtal vazeltees un par ſawaš dſihweš pahrlabohſchanu žil neził pahrdomaht. Semes ihpaſchneeki paſchi tureja par kaunu ar ſemkophibu nodarbotees, no waldiſchanas puſeš ari netapa par ſemkophibas pazelſchanu un ſemneeka dſihweš pahrlabohſchanu pilnigi dahdahtš. Ja ſtahta pat, ka daſchi waldneeki aiſleegufchi ſchoguš taiſiht, lai tee wiſnam pee mediſchanas nebuhtu želà (Magazin der ſächſiſchen Geſchichte. 1789. I. 25.)

Pee tahdas preekſchſihmes no waldiſchanas puſeš newareja pee nemahžità araja ohtru ihpaſchuma zeeniſchana wairotees. Semneeka laukòš un ganibàš ganija lohpuš, kaš til gribeja; tapehž ari ſemneekš patš neta netaupija, bet raudſija til, ka tam žitš pa preekſchu nenoganitu lauku un plawu. Lohpu ari uetureja til daudš, žil preekſch lauku nomehſloſchanas wajadſeja, un tee paſchi wahjee lohpi, kaš bija, nedewa ne kahdu kreetnu iſlahrnijumu, kuruš atkal pee eeraſtàš triju lauku ſiſtemaš iſweda uſ papu-weš til ko preekſch uſarſchanas. Labi, ja nu wehl ſemneekš nebija pee daſcheem neezigeem muſſchàš darbeem, ka

un nesinaja sawam lungam deefgan pateiktees par derigajam pahrgrohsifchanahm.

Wehl abtrak baribas sahtu audsinaschana sahla isplati-tees, kad 1820. gadā Mastawā laulfaimneezibas beedriba fastahdijahs. Poltarazkim nahza palihgā Aprakšins, Kuningš Gagarins, Gusatnikowš, Našiwš, profesors Pawlowš un z. Zaur laikrakstu, ko beedriba isdewa, baribas sahtu audsinaschanas labumi tika wišā Kreewijā pašstami, tohs sahla jo augsti zeenit Poltawas, Tambowas gubernās, Baltā Kreewijā un z., ta ka pehz 30 gadeem baribas sahtu audsinaschana Kreewijā jau wairš nebija retums. Nepalika ari pee 4 laukeem ween, sahla pahrlceezinatees, ka ne wišās weetās weenada laulu eedalischana ta labakā, radahs 5, 6, 7 un 10 lauku sistemas. Ari Domeni ministerijas dibinaschana 1838. g. daudš palihdseja pee baribas sahtu audsinaschanas isplatischanas. Schinš deenās jau ari semneeki wairš neluhkojahs ar netizigahm azim uš baribas sahles audsinaschana. Ap Behterburgu semneeki pahrdohd if gaduš 50—100.000 pudu laukdš audsinata seena un ar ahbolina, timotina sehklam semneeki sahrlahditees jau uš istahdehm. Kur agrak bija papuwe, tur tagad kuplo it kohšchi ahbolina lauks.

Nahkofchā wehstulē fewiškfi par teem labumeem, kas zaur baribas sahtu audsinaschana rohdahs un tad par katru baribas sahli ihpašchi. Ruhkītis.

Mahjas lohpu audsefchana un waiščkofchana.

Lohpu fugahm katrai ir sawadas ihpaščibas, zaur kurahm paspehz faimneezibas ušfeschana palihdseht; tapehz buhtu lohiti derigi, fugu no zoologijas puses apluhkoht un wišpahriku lopu audsinaschana ušihmeht; bet ka tas nau muhsu preekschetš, tad jaeesahl ar to, kahda spehžiba uštufeschana pee waiščkofchana un jauneem lohpeem, kuri teek audseti preekschadašchadeem noluhkeem.

Labakas ištufeschanas dehl papreekschu ja-apluhko wišpahriki eewehrojumi, tad uštufeschanas spehks pee waiščkofchanaš, gruchteem lohpreem un jaunu lohpu audsefchanaš.

Schihš jautaschanaš deemschehl pee mums wehl atrohdaht lohiti schaurās robeschās, bet tomehr tagadeja laika peerahdijumi par jaunu lohpu attistifchanaš war katrā faimneezibā augtuš nest.

Behz Wilkensa ismehginajumeem ir atsihtš, ja lohpu grib pilnigi ar ihpaščibahm isaudsinah, tad tahda pate kohpschana un uštufeschana jaeeewehro, kahdu wina wezakee baudijuschi, bet ja pehznahkamu ihpaščibas grib pahrlaboht, tad ari kohpschana un uštufeschana jagrohja zitadi.

Kahda bariba, tahdš lohps, mahza sakams wahrds. Lohpukohpeja peenahlums ir wehribu greest uš to, kahdā semē sahle auguše, ar kuru lohpu grib uštufeh; jo kaski faturedamā semē auguše sahle, kad to preeksch lopa uštufeschanaš isleeto, dohd winam flaiku augumu, uš mihslinejahm weetahm auguše pawairina peena dohšchana. Labibas graudi, lohpuam preeksch uštufeschanaš leetati, dohd jautribu un stin-grumu, attihsta muskuluš un kauluš; turpreti dsehreeni, saknu augi, kas tikai mas zeetu dalinu fatur, peeschkir glehwibu. Lohpu fugas, ko uš augligeem lihdsenumeem gana, ir leelas

no auguma, bet saknainās weetās ganitas ir masakas, lai gan jautrakas uu isturigakas.

Uš Wilkensa un Natusiusa peerahdischanahm par jaunu lohpu audsefchana, katram lohpturim jagreesch wehriba, tapehz ka tee dibinajahs uš fisiologijas pamateem.

Lohps pirmajdš gaddš aug wišwairak un wina augschana war stipri lihdsieht zaur pilnigu uštufeschana.

Buhtu jadohma, ka kahrtiga uštufeschana darbojahs weenlihdsigi pee auguma un organu attistifchanaš, bet eewehrojumi peerahda, ka widuzis daudš wairak un galwa un kahjas masak attistahs. Schahdu lohpu attistifschanaš formu zeeni Angli un wini to zaur mahkfligu uštufeschana ir panahkuschi.

Sainneeks lohpu audsinadams dsenahs aissneegt nodohmatu buhwes formu, bet daudšreis baribas weenpušiga darboschanaš attihsta weenu organu wairak par ohtru un zaur scho saprohtams, ka lohps nebuhs pareisigi formeerets.

Zeeta saite atrohdaht starp uštufeschana un eeraduma spehkeem; ne par walti runa „tas nahk no eeraschanaš.“

Lohpa meefas buhwes waidš jau rahda, kahdš apgabaldš winsch eeradis dšihwoht, ka to war redsieht pee Dlandeschu lohpeem, kas no senlaikeem ganiti uš bagateem lihdsenumeem ar garu sahli, un ir ar teeweem gareem kalleem un dohd daudš peena, bet schkidraku; turpreti Schweizu kalnu lohpi ar ihfu, smarschigu, mas uhdens faturedamu sahli uštufedamees, ir ar ihseem, refneem kalleem, dohd masak bet beesaku peenu. Natusius eeraduma spehku ir eewehrojis pee weenas un tahš paschas lohpu fugas schahdā peemehra: Mescha zuhlai, ušturu leelakai dakai zaur rakšchana dabujoht, snukis ir apaudšis ar stipreem muskuteem un noliekts uš semi, bet pee mahjas zuhlahm tas nau redšams, tapehz ka winahm uštufeschana deht ir gaušchi mas ko darbotees: ja mahjas zuhlās taptu lihdsigi mescha zuhlahm turetās, tad teescham winas ari tahdu formu peenemtu, ka ismehginajumi to pilnigi peerahda.

Geradumam pascham nau nekahdš spehks, tapehz ka lohps teek speests zaur uštufeschana meleschana winam padohtees; uš scha dibinadamees war sazih: meefas formas pahrmainahs til zaur ušturu.

Uštufeschanaš spehks pee waiščkofchanaš. Mahžiba pah augta zefschanaš lohpa meefas ir wištumschaka; jahkotees no Aristotela un beidsotees ar teoriju no Tūri, schi mahžiba ir til tumscha zaur nepareiseem spreedumeem bes peerahdischanaš, bet tagad schini leetā til to peenem, kas no ismehginajumeem atsihtš par taisnibu.

Zaur ismehginajumeem ir peenahkts, ka augta zefschanaš ir isdewigaka, kad tiklab gohws, ka ari bullis nau par daudš tauki jeb leest. Lai saweenoschanaš organi waretu darbotees, ir wajadšigs ka organisma buhtu sinamas dakas tauku, jo ir eewehrohts, ka gremotaji lopi meschds dšihwodami rahda tad til gribu saweenotees, kad meefā radces waijadšigs wairums tauku; tadehl pee wineem saweenoschanaš noteek tikai sinamā laikā. Tauku wairums, lihds ar muskuteem meefā eeaudšis, neaiskawe saweenoschanaš organu darboschana, bet ja wairak atrodahs, ka tas aisweenam noteek pee jaunu lohpu pilnigas uštufeschanaš, tad saweenoschanaš organi paleek bespehžigi. Pahrlceezigs treknumš it fewiškfi mahtes lohpus dara neaugliguš. Neauglibas zehlonš ir daudš zuku faturedama bariba.

Sehklà buhdamas dafas: neiskaufejamš albuminats, fossora fahba fahle un lihds 4% prafta fahle, rahda fahda bariba waischlu lohpeem dohdama. Sehklas un daschadu baribu analifi falihdsinot ir atraduschi, fa pupas, firni ir wislabaka bariba waischlu lohpeem, tapehz fa winu fastahwš zil nezil tuwojahš sehklai.

Mulens ir peerahdijis, ja gohwim neteef sinama dafa parastas fahles dohta, tad tahš paleef daudš neaugligafas. Janke faka: kad leetus truhkuma deht fahle no faules stareem pahraf teef iffusinata, tad lohpi ar winu usuredamees rahda negribu faweenotees, bet pilnigu walgumu faturedama fahle darbojahš ohtradi.

Ne masaf wehriba ir jagreesch us ahtri pee-augdameem lohpeem, kureem faweenoschanas organi ari agraf fahf darbotees, zaur fo wini wehlat paleef neaugligi. Ja ahtri peeaugdamas gohwis agri apauglina, tad tahš pehzlaikà derigas peena-gohwis neteef. Bulleem agra faweenoschanahš lahina organizmu un tif tablu dara nespehzigus, fa tee pehzahf newar tapt tureti par waischtotajeem.

Nesofcho mahjas lopu ustureschana. Dihglis fanem baribu no mahtes, kas pee lohpu kohpschanas jo usmanigi jaewehro; tadeht nesofchas gohws kohpschanai wajaga buht schahdai:

Dihglis pareisigas baribas deht attihstahš labaki un ismehginajumi peerahda, fa derigaki ir jaunu lohpu audjeht no labi barotahm fugahm, nefa no nekahrtigi usturetahm. Nesofcham lohpan wajaga baribas doht pilnigà un weenlihdfigà mehrà, bet tif ne par daudš, jo no wijas pahreelzigas baroschanas rohдахš daschadas flimibas.

Ja lohpeem dohd atleefas no fabribku un ziteem isstrahdajumeem bes ihpaschas sagatawoschanas, tad nau jabrihnahš, fa gohws afnis un zitas fulas pahrehrijahš, kas auglam fahdigš un daudš reis zaur to noteef ismeschanahš; bes tam wifa bariba, kas gohwei patei nederiga, wehl jo nederigaka ir dihgiam, jo gohws, fa katrs dshwneeks, nederigas dafas sewi nepaturedama tahš islaidihs, bet auglis, kas usturehts no nekahrtigas baribas, nihft un ne reti eet bohjà.

Zaur ismehginajumeem ir afsihts, fa nesofcheem lohpeem nedrihft schahdu baribu doht: leelà wairumà fahbas baribas, linfehllu atleefas, kas fajukuschas ar tauku fahbbehm, newahritus kartupełis, leelà mehrà samaitatu zukura leetu, baribu, no kuras nahf wehdera uipuhšchanahš un no kam gremoschanas organi samaitajahš, wehlu gipfotu ahbolinu, wahrpàs esofchus rudsus, Turku kweeschus (kukurusa), ar fehnehm apauguschas jeb fapelejuschas leetas, sahli, kurà atrodahš nahwigi augi, fahlabuschas drabinas un zukura leetu atleefas, leelu wairumu us mihfstahm weetahm auguschas, sadranketas fahles, drabinas, no kurahm nau pareisigi spirts atschkirts, dsehreenu, kas taisihts no futinateem waj wahriteem kartupeleem un dahrsa augleem, jeb ari kohpà jauktus ar drabinahm, linfehllu atleefahm un flijahm.

Par daudš pahreelziga, fa ari par daudš knapa baroschana, ahtra baribas pahrmainschana un dširdischana ar netihru uhdeni, teef ari skaititi pee ismeschanahš zehlonem. Saleef mehrà, fa tahda bariba neteef dohta, kuras smagums auglenizu pahre daudš speesch. Forstenbergis ir pee-

rahdijis, fa ar seenu baribu pilnš gremoklis ir par 20 mahrzinahm weeglaks nela tahds ar salmeem. Ir isrehkinahš, fa auglenizas speeschana no baribas smaguma lihdsinajahš 125 mahrzinahm; speeschana noteefahš wehl leelaka, kad lohpan pakata stahw semaki, ne kà preefscha.

Wislabaka bariba preefsch gruchteem lohpeem ir labibas graudi, kuri wehrtigà mehrà dohti ustur meesu un auglenizu masaf speesch. Auglu neschana pee wijahm fugahm un pee wiseem lohpeem nau weenada. Wilkens to peerahda tà: Ahtri peeaugdamas fugas nefa masaf ne kà prafti augdamas; wihrijchku kahrtas augli nefa ilgaki, ne kà seewijchku kahrtas un pahrà rasdamees augli.

Gruhtam lohpan wajaga pakaut mehreni kusetees, jo tas daudš palihds baribas pahrmainschana.

(Weigums nahfoshà numurà.)

Tifuma un netifuma alga.

Etahis is Latweeschu dshwes, no Lappas Mahrtina.

(Turvinajums.)

Bet nu, kad Behrtula tehws bija nomiris un Kahrliš bija par Behrtula mahju waldneeku, kuru winsch bija us famu pusi dabujis, winsch zereja Nataliju dabuht, kaut ta ari wina negribetu. Ari Natalijas aistahweem winsch mahzeja peelabinatees. Nu tikai Indrikis bija wehl tam par schlehrfli. Kahrliš apsolijahš gahdaht, fa Indrikis wairs ar wina mahsu nesatiktos.

Kad Indrikis pehz Behrtula tehwa behrehm kahdreif atkal famu Nataliju apmekleja un abi siltà pawafaras wakarà dahrsinà nu pat isplauluschu pleederu lapeni blakus fehdeja un tehrseja, tad Kahrliš tam iskladroja rupji: „Tagad es esmu schè lungs un sawas familijas fargš, tadeht taissees tuhlin no manas mahjas projam un neeedroschinajees nelad wairs schè atnahft, ja tew naw tawas ahdas schehl. Es newaru to atlaut, lai manas mahfas gohds taptu zaur lauschu runahm melnohts.“

Saprotams, fa tahda rupja uimahfšchanahš Indriki eekaitinaja. „Tahdus wahrdus tu wari us kahdu deedelneeku runahft, es tohs nezeeschu, kaut gan tu efi Natalijas brahliš un schihs mahjas waldneeks.“ tà winsch tam atbildeja.

„Es negribu neweenas meitas gohdam ne fo fahdeht, wifu masaki Natalijas gohdam ne. Ka mehš schè abi weentuli fanahlam, par to tew naw jabrihnahš, jo tew jafina fa mehš efam weens otram mihlestiba fohlijuschu, fo taws nelaika tehws gan nomanija un eeredseja.“

„Ha, ha!“ Kahrliš smehjahš nizinadams. „Dur juhs abi esat rehlinu bes manis taisijuschu. Natalija, tu gan labi atminees, fa tehws mirdams man usdewa, kà wezakam brahlam, tew tehwa weetà buht. Scho famu waru isleedodams es tew pawehlu, fa no schihs deenas tew nau ar scho deedelneeku wairs nekahdas darischanas. Es esmu tew Strasdu Mikeli par wihru iswehlejis.“

(Turvinajums nahfoshà numurà.)

Wahrpàs.

Alkarakschana faimneekam dara daudsfreis galwasfahpes, wiswairaf, kad zitur uhdena newar dabuht, waj ari kad ala dšiki jo dšiki israkta un tomehr uhdena ahderi newar atrast. Pee schi smaga darba ir arweenu wajadfigš fellako uhdenahderi usmekleht. Scho noslehpmumu war tif tahdà wihš isdaboht, kad nodohmatà weetà, kur aku grib raft, wakarà mehrenu afmeni eerohl semè un ja afmins no rihta) ir mitris,

Skola.

№ 26 (2).

22. Oktoberi.

1875.

Rahditajs: Paidagogija; Kam mums svešū wahrdu waijaga? Pahr tulkošānu; Widsemes dseefnu-grabmata jaunā drukā; Steffenhagena jaunā laifa-grabmata; Drukās mifejumi.

Paidagogija.

Katram darbam, katrai darīšanai šawa nolikta kahrtiba, šawi ihpašchi likumi, pehz kam darbs strahdajams jeb darīšana derama: tā ari paidagogijai šawa ihpašcha kahrtiba un likumi, ko šhini rakstā gribam lasitajeem pasneegt.

„Paidagogiju“ waram nosaukt par „behrnu-audsešanas-mahzibu“ jeb ihfaki: par „audsešanas-mahzibu,“ jo ar „audsešanu“ apšimejam ari „mahzīšanu,“ „skolosšanu,“ „išglihtošānu,“ tas ir, ja to wahrdu „audseht“ nemam plašchakā (mahzīšanas, skolosšanas-un išglihtošānas-) šinā.

Deht weeglakas eepasīhšanās ar paidagogiju der, ka to šchir jeb eedala nodalās. Tahs jo swarīgahs nodalās buhtu šchahdas:

- I. meefīga audsešana (audsināšana),
- II. garīga audsešana (mahzīšana, skolosšana).

Katrai šchai nodalai wehl šawas ihpašchas šchiras, ar kurahm turpmā eepasīhšimees. Sahšim ar meefīgu audsešanu.

I. Meefīga audsešana.

Dauds paidagogu (paidagogs jeb paidagogijas-sinatajs, behrnuaudsetajs, skolotajs) pahr paidagogiju rakstidami tikai eewehrojuschī garīgu audsešanu (prahta atstīhstīšanu un gara išglihtošānu), pee tam meefīgu audsešanu nowahrtē atstahdami, un tatschu neweens apdomīgs zilweks neleegs, ka meefās weseleiba pee garīgās attīhstīšanas nepeceeschama, kā to jaw wezee Romneeki eewehrojuschī šazidami: „weseļās meefās weseļs prahts“ (in corpore sano mens sana).

Katrs, kas dšihwi eewehrojīs un dšihwibu nopratis, šināhs, ka meefās weseleiba, spēhs un weiklība pee audsešanas tīf pat eewehrojami kā usmanība, paklausība un kahrtība. Weseleiba un meefās-spehks ir tīf pat leela manta, kā wahjība un nespehzība leels truhkums. Bet pee tam wehl ja-apdoma, ka weseleiba paweizina gara-išglihtību, tur pretim wahjība to aiskawē; jo meefās nespehzība dara garu kuhtru, prahtu behdīgu, kamehr meefās spīrgtums un jautrums gara darbus paweeļina, domaschānu dara šchaidratu, prahtu jautratu un dod spēhku un duhšču, bes ka pat labš gribetajs mas ko panahks. Meefās spēhks ari ihpašchi waijadšigs pee strahdaschānas, kas muhsu laizīgu lablāhschānos atbalsta un ir wālstim un tautahm par pamatu.

Tapehz gan nedarišim pareisi, ja behrnu audsedami tikai uš tam dšihšimees, lai waretum jo daudz sināšanas eepoteht, pee tam meefīgu attīhstīšanu ne-eewehrotu atstahdami. Ja tā darām, tad pret dabu, pret winās likumeem apgrehkojamēes, bet daba šchahdu apgrehziwu breešmīgi atreebj.

Muhsu laikšs šchahda apgrehziwu nereti padarita un winās auglīs ir glehwa un kuhtra pa-audse.

Paidagogijai, kurai par usdewumu išaudseht zilweku katra šina pilnīgu, ari peenahkāhs ruhpetees pahr meefīgu audsešanu, un tamdehl ari mehs, pahr paidagogiju rakstidami, newarejam meefīgu audsešanu atstah ne-eewehrotu.

Meefīgu audsešanu waram noschirt peezās šchirās un proti: 1) ušturešana, 2) elposšana, 3) kustšana, 4) nerwu- un prahtu-darboschānāhs un 5) šlimības.

Cekam pahr šchihm šchirahm šchluščhi runah, mums jāpeemin, ka plaschi tahs ne-aprakstīsim (jo tas peenahkāhs raksteem pahr weseleības-mahzību), tikai ihsumā uššimešim, lai buhtu par pašubinaschānu un atgahdinaschānu šchlohota-jeem, bet it ihpašchi mahtehm, kas grib meefīgi spīrgtus un weseļus behrnus išaudseht.

1. Ušturešana.

Pee behrnu ušturešanas (tapat ari pee pee-auguscheem, mums jāgahda par weseleigeem, tihreem, peenahkameem ehdeenem un dšehreeneem. Behrna pirma un dabīga uštura ir mahtes peens. Sobus dabujis behrns jaw war baudiht žitūs ehdeenus, bet ne wīžu to, ko pee-auguschī zilweki bauda. Šchē gan waram par likumu nolikt: kad behrns paleek šlims, tad tuhli ismekleht (ja waijadšigs, ar ahrtēs palihgu), waj šlimība naw zchlusehs no šlittas barības.

2. Elposšana.

Barība (dšehreeni un ehdeeni), kā katram šināms, preekšč dšihwības ušturas waigadšiga, ir tā šatot weens no dšihwības pamateem. Dhts dšihwības pamats ir elposšana, jo tā kā dšihwneeks newar dšihwot ne-ehdis un nedšehris, tā winsch ari nedšihwos ne-elpojīs jeb dwašču newilzīs, tapehz elposšana dšihwības šaimneezibā no leela swara. Pahr elposchānu runajot mums wīžu pirms jā-eewehro, kas ir elposchāna un kahds usdewums winai ir dšihwības darīšanas. Elposchāna ir gaisa-jeb dwaščas-eewillschāna un ištumšchāna, un winās usdewums šchaidru gaisu, kas preekšč ašnu tihrišanas nepeceeschams, meefahm peewest un tahs preekšč meefahm nederīgahs buhtes gaisīgā kahrtā ismest. Elposchānas darbs ihpašchi peeder plauscheem jeb kruhtim, kā praštā dšihwē mehds šaziht; tapehz par plauschu weseleibu (štiprahm kruhtim) jaruhpejāhs un uš tam jaraugahs, ka behrns šawus plauschus nesamaitā, bet tur preti peenahkami uštura un spēhzina.

Lai gan elposchānai tas usdewums, kā jau šazijam, tahs meefahm nederīgahs buhtes ašwest, tad tomehr elposchāna ween to nedara, bet ari zilweku meefās ahda, kurā azim tīf ko šaredšamas idrinās (masi zaurumini) atronahs. Zaur šchihm idrinahm zilweku meefās išraida tahs winai newaijadšīgahs buhtes; tapehz wīžu pirms jāgahda, ka meefās teef tihras turetās; tihriba ir swarīgs, jo swarīgs lihdsellis pee meefīgās audsešanas. To newaram deesgan behrnu audsetajeem, ihpašchi mahtehm atgahdinaht, jo nedšihwojam wairš tanīs laikšs, kur ašbildinajāhs šazidami: „behrns šwehtas meetas aiskahris, tamdehl ištumus dabujis.“ Kahds swars

tihribai garigā un ihpāšchi tikligā sinā, pahr to turpmaš pla-
schaki runasim, kad schahdu garigas audšeschanas nodalu pahr-
runasim.

3. Kusteschanašs.

Bahr kusteschanos runajot mums japeemin diwejadās ku-
steschanašs, proti kusteschanašs, kas noteek gribot, un kuste-
schanašs, kas noteek negribot. Bahr kusteschanos, kas noteek
negribot, schē šhskaki nerunasim, bet pahr kusteschanos,
kas noteek gribot, pahr to gan kahdu wahrdu fazisim.

Dšihwam radijumam doti spehki un schē spehki parahdāšs
neweem kusteschanašs, bet winu dšihwiba ari pastahw kusteschanašs.
Ja spehklam, kahds winsch ari buhtu, nelautum kustetees, tas
ir: darischanā parahditees, tad mehs winu apšlahpetu. Spehks
tikai attihstahs, kad winu darboschanā nekawe, tapat ka mag-
netam spehks juhd, kad wina spehks neteek leetahts.

To, ko nu pat fazijam, šihmedami uš audšeschanu mehs
trodam, ka spehklus štirina, kad tos leetā leek, kad teem
lauj kustetees, tapehž nahkam pee ta gala spreeduma, ka behr-
nam buhs šawus pantus leetaht un kustinaht, lai wirsch šawu
lohžektu spehklus attihsta.

4. Nerwu- un prahtu-darboschanas

Lai gan skaidri naw ispehtijuschi, kahda sakara ir dweh-
selei ar meescham, tad tomehr to sin, ka galwas smadsenehm
un nerweem ir leels swars gara dšihwē. Ka gara dšihwē stahw
sakarā ar galwas smadsenehm un nerweem, no tam waram
pahrlēezinatees, kad zilweka smadsenes un nerwus ar zita kahda
dšihwneeka smadsenehm un nerweem salihdsina, un salihdsina-
dami atrodam, ka zilweka galwas smadsenes un nerwi pa tik
daudš pilnigaki un wairak attihstiti, pa zil weka gars ir
pahrafi par zitu kahdu dšihwneeku. Schi buhschana nu pec-
rahda, ka zilweka gara dšihwē stahw sakarā ar smadsenehm un
nerweem, tas ir ar ziteem wahrdeem: zilwekam waijaga šawā
garigā darboschanā smadsenu un nerwu.

Ja nu smadsenu un nerwu waijaga preešch garigas dar-
boschanas, tad gan weegli protams, ar kahdu ruhpihu pee
audšeschanas ja-eewehro galwas smadsenes un nerwi. Gal-
was smadsenes un nerwus ustureht wefelus, lai to waretu,
tad wisu pirmš tee pašchi likumi eewehrojami, kuruš eewehro,
kad grib meeschas ustureht wefelas, proti tad waijaga wefeligas
baribas, skaidra gaisa, tihribas u. t. pr. Tad ari jaruhpe-
jahs, ka pa daudš nenopuhlē galwas smadsenes un nerwus
jeb kā laudis šaka, ka galwu pa daudš nesamoža. Schis li-
likums ja-eewehro tik lab pirmās dšihwibas deenas ka ari
wehlatōš skolas gadōš. (Bahr scho leetu runasim turpmaš un
šawā weetā plaschaki.)

Bahr prahtu (juschanas-prahtu) darboschanas runajot
mums wisu pirmš ja-eewehro tas šwarigakais juschanas prahts,
proti redšeschana jeb kā dšihwē mehds faziht: azis. Azis we-
felas ustureht tas ir weens no teem šwarigeem usdewumeem
meesigā audšeschanā.

Ar wahjahm jeb pawisam neredšigahm azihm peedsēm tik
rets kahds behrns, leelakā dala no azu - šlimibahm zelahs
zaur nepareisu audšeschanu, no schuhpula šahkot. Schē behrna
azis wehl ir wahjas un tadehš jasargā no wisa, kas winahm
waretu šlahdeht, kā no leela deenas jeb no šwezes gaischuma,
ahtras pahreeschanas no tumšbas uš gaismu un otradi, tā
kā no wisa, zaur ko azis abschib. Behž 14 deenahm behrna
azis panesš widuweju deenas gaismu, uš kuru no patumšas
pufgaismas pamastinam japahreet. — Ne masaka wehriba
jagreesch uš azihm pee mahzischanas. Nepilniga jeb ne

pareisa (no daudš pusehm) istabas apgaismoschana, mahzischana-
nabs pahrehšlā un kad debesš pahr daudš apmahzijees, ir azihm
šoti šlahdigs; tapat kad skolas benki nepareisi taišhiti un behr-
nus speesch pret dabu schdeht; kad mas ruhmes dehl behrneem ja-
sehhd pahr daudš tumu kopā, jeb jamahzjahs is flikti drukatahm, no-
schsitahm grahamatahm, nobalejuschahm jeb azis apschiboschahm
kahrtchm u. t. pr; tahlak tad skoleni zaur štipru galwas no-
leekschanu grahamatu tur pahr daudš tumu pee azihm un beidsot,
kad tahs pahrlēeku nomoža zaur nepareisu stundu kahrtibas ee-
grošischanu, kā par piem. kad wairak stundu no weetas ir tahda-
mahzischanašs, kur jo usmanigas redšeschanas waijaga (rakstihht,
šihmeht, lašht un. t. pr.) un pawisam kad no azu eespehjas pahr
daudš pagehr, tahs bes kahrtigahm skolas-stundahm wehl nomozot
ar klaweeru-spehleschahu, adischahu, schuhšchahu, brodeere-
schahu un tā pr. Sinams ka ari ahrypūs skolas azis zil ween
eespehjas jasadse, waj nu šewi mahziba isglihtojot, jeb dee-
nišchku darbu pastrahdajot. Slikta apgaismoschana, preida-
biga sehdeschana un netihšs gaisš ir wis wairak, no kam ja-
sargajahs. To zitu prahtu kopšchana ir daudš weeglaka un ne
weenam prahtigam zilwekam, pee nopeetnas gribas, nobuhs ne-
eespejama.

Kam mums šwešchu wahrdu waijaga?

„Nekas nau pilnigs šem šaules.“ Kas schi šakama
wahrda patešibu nebuhš atšinis? Kas winu jo wairak ne at-
šihš, ar walodu un winas likumeem nodarbodamees! Sinams,
ka schē it ihpāšchi runajam no šawas mahtes-walodas. Uš
abahm pusehm war malditees, pahr Latweeschu walodu sprec-
schot: uš weenu — šihwejotees, ka ta deesgan pilniga; uš ohtru,
winu mahnejot par nepilnigu. Kā dāschā leetā, tā ari schē
widus zelšch buhs tas labakais. Teem, kas muhsu walodu
neemā par nepilnigu, prahtu un nabadšigu, jau tadehš nau
taisniba, ka zaur šokeem, ko mehs ihšā laikā uš rakstneezibas
lauka spehruschchi, peerahdāšs, ka muhsu wahrdu krahjums,
muhsu mahtes walodas daudš-kahrtiba un isweiziba ne mas
nau masaki un nepilnigaki, ka to pee zitu, tagad attihstitu
tautu nepilnigā attihstischanašs stahwofla atrodam. Dhtreem,
kas Latw. walodu isšaka par pilnigu, tadehš nau taisniba, ka
mehs mahtes mehlē runajot kuru tatur brihdi, pee kura fatra
schwešcha nosaukuma atduramees uš truhkumeem un nepilni-
bahm. Scho kopā šanemot mehš atrodam par taisnibu:

- a) Latw. waloda nau nepilnigaka, ka zitas walodas biju-
schas uš ta pašcha attihstischanas stahwofla, kahdu ta-
gad muhsu rakstneeziba eenem;
- b) wina nau pilnigaka, ka zitu tautu walodas, kas, kā
muhsu waloda tagad, zihnijahs behrna pehdas uu neze-
nišchanas tehru atmešt un pahreet uš jo pilnigaku stah-
wofli;
- c) muhsu waloda deesgan ir spehžiga, is šewis pašchas, is
ta dihgala, kas winā atrodahs, peenemtees pilnibā, pla-
schumā un daudškahrtibā, tik kā mums, kā Kronwalda
Altis peerahdijis, ne is reišes ir atronama atšlehga no
paslehptahs dahrgahs mantas durwihm;
- d) bet nau waijadšigs, wahrduš atwasinaht jeb isdomaht,
kur tee, kā šinatibas nosaukums, no zitam tautahm
jau atrasti un wispahrigi eewesti; tadehš mums, pehž
zitu tautu preešch-šihmes, truhstoschēe wahrdi no zi-
tahm, jo wairak atlištitahm tautahm jatapina, ti-
kai ar to eewehroschahu, ka šwešcheem wahrdeem jadod
galotnes pehž muhsu walodas likumeem.

Ka pee tam mahtes-walodu nebuhs kà nemihlu pamahti ušluhtot jeb wehl nizinah, bet wišas weetas un leetas ar mihleſtibu kopt un pehz eepheſchanaſ attribtibt, to ſajutibſ katrs, kaſ nau mužà audſinahtis un par ſpundu ehđinahtis, kaſ ſewi nejuhtahſ par nezeonigu, nederigu tautas lozekli un kaſ nau palizis beſ tautibaſ, kà nerahtniſ dehlſ, ko mahte ſodidama atſtuhmuſe.

Tiſ taflu ar muhſu walodaſ teeſahm eepaſinuſcheeſ pahreeſim uſ to jautajumu :

Kuràs weetas un leetas ihpaſchi ſweſchu wahrdu peenemſchana waijadſiga ?

Deeniſchkà ſadſihwè mums peeteek ar to wahrda kraħjumu, kaſ mums jau ſinani. Jo taflu eedami mehs atronam nelihđſenumuſ un truħtumuſ, kaſ wiſpirmſ japahrwar, ja gribam pee mehrka aiſfluht. Pee tam ſawcem tauteeſcheem peepaliħđſeht ir muhſu nodomſ, kà to jau pirmà „Skolaſ“ numurà iſſazijahm. Wiſpirmſ ir ſinatnibaſ lauſkà daſchaſ walodaſ plaiſnaſ, kaſ jaiſpilda; un ja pee tam ne iſ reiſeſ pareiſu zelu trahpam, tad lai katrs apdomà, ka wiſ eſaħtumſ gruħtſ un ka uſ ta pamata, ko mehs tautu zeenidami zelam, ziteem peenahſſeeſ jo taflu buħweht. Attiħtiſchanaħſ-laukſ taſchu ir ne iſmeħrojamaſ, tiſ žitàs leetas, ka ari pee walodaſ. Otrò ſchkeħriſli nereti iſ ſahpigi ſamanam dariſchana un ihpaſchi teeſaſ leetas. It newiſuſ mums ſewim jaiſlibđſahſ ar kaimina wahrdeem un noſaukumeem, tadeħt ka mums paſcheem taħdu truħkſt. Einamſ nau walodaſ waina ween, ka mehs par peem. teeſu un žitàs ſinatnibaſ wehl tiſ taflu eſam atpaſkaſ palikuſchi, bet eemeſſſ, kamdeħt taſ notizis, ar pilnu teeſibu tiſka aiſween meħleħtiſ muhſu walodaſ wahjiba un nepilniba. Pahwaram mehs ſcho, tad ari atkritiſ ſchiſ ſchkeħriſliſ un mehs — waj nu žiti to grib, jeb ne — peenemſimeeſ eekſch ſinatnibaħm pilniba un zaur to eenemſim lauſchu un tautu ſadſihwè to ſtaħwoſli, kaſ mums no Deewa un žilweku puſeſ peenahſkaſ. Žil turu mehs jau buħtu ſchim augſtam, ſweħtam meħrim, kad wežà Stendera taflu uſ preekſchu paredſedamaſ miſu gaſ buħtu atradiſ augliġu weetu to Latweeſchu ſirdiſ un galwàs, kaſ pehz wina eeguhwahſ augſtaſkaſ ſinatnibaſ mahjibaſ! Bet leelaka daſa no ſcheem wiħreem tureja par kaimu, pee Latweeſcheem peedereħt un wehl jo wairak preekſch winu attiħtiſchanaħſ ſtraħdaħt. Wini aiſleedſa ſawu mahti un mahtes-walodu un ta iſauga no labas ſehklaſ niſni augli. Bet ko lai runajam par wiħreem, kaſ preekſch mums diwfaħrtigi miruſchi!

Žaunaſkòſ laiſkòſ Latw. walodaſ attiħtiſchanaſ leeta ſtarp žiteem kreetneem wiħreem ar ſekmi ir ſtraħdajuſchi ihpaſchi Bielenſteins un Kronwalda Attiſ. Bielenſteins zaur ſawu triħſkaħrtiġu gramatiġu ir mums Latweeſcheem peeſchkeħriſ mantas, kaſ palikſ muhſchigi, bet kaſ deemſchehl ne no wiſeem teek pilnigi atſihtas un zeenitas. Waj wiſch ar ſcho paleekamu darbu ir tiſkaſ gribejſ ſawu eephejju walodu ſinatniba parahđiħt? Netizam; mums leekahſ, ka iſ ſcheem darbeem tomeħr iſpibđ kaħda ſaſliđidama, apgaſmodama gaiſma, kaſ ſpibđ pehz uſžihtigaſ miħleſtibaſ, ko wiſch tautai parahđiħtiſ ar kreetneem, gruħteem darbeem. Un waj winam ne eeſ kà wežam Stenderim? waj ar tiſ pehz 100 gadeem neſahſ atſiht, ko wiſch preekſch Latweeſcheem ſtraħdajiſ!

Un Kronwalda Attiſ? Wiſch nau daudſ rakſtiſiſ, bet wina gaſ dſihwo muhſchigi tautà! Wiſch ir mahjijiſ to iſlectot, ko Stenderſ preekſch 100 gadeem deħſtiſiſ, un ko

Bielenſteins pehz Stendera, ſinatnibaſ ſinà, mums ir ſakraħjiſ. Wiſch ir mahjijiſ, tautu un tautas walodu miħleht un zeeniħt. Un waj taſ ir maſ? Teeſcham ne maſaka manta ka ta, ko wina diwi leelee amati-beedri mums dewuſchi. Mums leekahſ, ka ſchee triħſ wiħri pelnijuſchi pilnigi liħſiġu goħdu un zeeniſchana un jo kad mehs ar tiſkaſ weenu no wiħeem doħmajam ne-eſoſchu un nebijuſchi, tad Latweeſchu waloda un rakſteežiba ronahſ plaiſna, ko neſpeħj iſpildiħt.

Winu ſehkla atradiħſ augliġu ſemi „Skola“ un winu nopelni parahđiſeeſ eekſch taħſ kà dſihwa leeziſaſ ſiħme. Taſ, ko wini ſaħkuſchi, kam wini pamatu likuſchi, zaur „Skolu“ lai pahreet dſihwà tautas gaſa un lai tur atron ſekmiġu ſemi!

Wiſu to atſiħdami mums it nopeetni jaſtraħdà pee muhſu mahtes-walodaſ attiħtiſchanaħſ, un nedomajam nepareiſi darijuſchi, ka jau nahkoſchà numurà zeen. laſitajeem paſneegſim kaħduſ ſweſchuſ jeb jaunuſ wahrduſ un winu tulkojumu.

Bahr tulkoſchana.

Ar tulkoſchana pahzet ſchij waloda to, kaſ otrà rakſtiħtſ waj runahſ. Pee tam jaeweħro a) ka walodaſ liġumi ne-teek pahraħpti; b) kaħdà gaſa žatulko?

a. Katrai walodai ir ſawadi liġumi un ihpaſchibaſ; tulkotajam jaſaprot pilnigi tiſ weeni, kà otras, jo žitadi wiſch waj nu originalu ſapratihſ nepareiſi, jeb to, kaſ tur ſaħtiħt jeb domahſ, iſſkaidroſ otrà waloda neriktiġi. Žil eħmoti daſchſ teizeneſ ſlan otrà waloda, kad to wahrdu pehz wahrda pehz originala tulko, nebuhs ihpaſchi jaiſſkaidro.

b. Ne maſak jaeweħro, waj tulkotajam atweħletas kaħdaſ briħwiſaſ, kà pee teiħahm un ſtaħſteem, kur tiſkaſ nodomaſ pawedeenu nedriħkſt paſaudeħt, bet žitadi no originala war atkaħpteet; jeb waj winam ari wahrdu deħt žaturahſ ſtingri pee originala, kà pee liġumeem un dokumenteem, kur tulkotajſ pahr wahrdu nodomu nedriħkſt ſpreet un to pehz ſawahm domahm pahrtulkot; jo tiſ liġumu, kà ari dokumentu ſaturas nodomu, ſtriħduſ leeta, tiſkaſ teeſneſim peenahſkaſ appreest un iſſchert, ne tulkotajam. Tà man reiſ gađijaħſ kaħdaſ beedriſaſ liġumuſ laſiħt, kuri Wahzu waloda bija žitadi, Latweeſchu atkaſ žitadi un Kreewu waloda wehl jo žitadaki. Originala bija kreewiſki; tulkotajſ, to nepareiſi ſapratihſ, bija Wahzu waloda kaħduſ pantinòſ eetulkoiſ pawiſam nepareiſu gaſu jeb noſiħmeſchana, un Latw. tulkotajſ atkaſ nebija Latweeſchu walodaſ liġumuſ pilnigi ſapratihſ un ari no ſawas puſeſ pehz labakahſ eepheſchanaſ palihđſejiſ jaukt. — Šchi gađijuma atminejoſ, jauno ſkolas-liġuma tulkojumu Latw. awiſeſ ſaliħđſinadamaſ ar Kreewu originalu un Wahzu tulkojumu. Maſakàs wainas atſtaħdamaſ uſ preekſch-deenam, peerahđiſchu tiſkaſ leelakahſ.

3. pant. pee b) „Landesſprache“ ir tulkotſ ar teħwſemeſ waloda; ar Landesſprache Wahzi apſiħmè to walodu, kaſ ſinamà ſemè wiſpahriġi toj runata; pee mums runà Latweeſchu, Wahzu un Kreewu walodu. Kura no ſchihm nu ir ta, kaſ liġumà domata? Muħſu teħwſeme ir wiſa Kreewija, liħđſ ar wiſahm gubernaħm, tadeħt tad nu buħtu jadomà, ka ſchè runà no Kreewu walodaſ, ja tuhliħt pehz „Landesſprache“ liġumà no taħſ nebuħtu ihpaſchi runa. Wahzu waloda ſchè nebuhs domata tadeħt, ka leelaka daſa Latweeſchu to neſaprot un ta ka mums liġumi preekſchà, kaſ ihpaſchi preekſch lauġu paga-teem doti, tad ar „Landesſprache“ gan buhs nodomata Lat-

weeschu (Zgaunijā — Zgaunu) waloda, ko ahtraki wareja tulfot ar semes-walodu, ja negribeja lauschu leetot, bet ne wis patgalwigi ar teh wsem s walodu.

6. p. stahw skaidreem wahrdeem: „Rad behrni bes likumiga eemesla truhkt, tad wezaki jeb audsinataji kriht naudas strahpē,“ ko ari tā war saprast, ka tahdi wezaki, kam behrnu pawisam nau, kriht naudas-strahpē, kamehr schē tatschu teef runahs no skoleneem, kam nebuhs aiskawetees no skolas apmekleschanas.

Beesihmejumā pee 6 p. lasam: „Bet scheem behrneem waijaga brijwlaikā nahkt pee luteru draudses mahzitaja pahrfklausichanā eefsch tizibas mahzibahm.“ Tee wahrdi waijaga un nahkt nestahwne kreewu originalā, nedj ari Wahzu tulkojamā, bet ir peelikti no pahrtulkotaja. Kā schini weetā pehz originala lasams, es norahdu us „Skolas“ pirmo numuru.

Pee tulkojuma 8. p. „Laukskolotajs tohp no dsimts kunga jeb pagasta preekschā stahdihts“ zelahs tas jautajums: kam ir preeksch-stahdischanas teesiba, kad tikai weens skolu ustur? Par peem. kad dsimts kungs to dara no sawas mantas, waj pagastam tad ari ir minetā teesiba, un otradi? No likuma ir redsams, ka tam peenahkshs schi teesiba, kas skolu ustur, un ja abi to dara, tad abeem. Tapat Latw. aw. raksta, ka skolotajs jastahda preekschā, kamehr likums tik no kandidata runā.

Wisur, kur likums runā no skolas komishjam, tur Latw-aw. eezel teefas, un kur likums nosaka, ka pee laukskolu wirs-komishjas peeder ari weena no muischneeku komitejas iswehlejama rahte jeb weens padomneeks, tur wina ta weetā eezel laukskolu pahrluhku.

Sinnams, Latw. aw. nau Waldibas organs, bet „kristiga awischu lapa,“ kā wina pate sewi nosaujahs, un tadehl us winas tulkojumem laudis ar tik leelu swaru neliks, ka us Waldibas awises sludinajumeem; bet kad winai wehl nepeeteek ar nerikitigeem nosaukumeem, kad wina turklahst weenam wirs-komishjas lozeklim, par peem. rahtei, ko wina dehwe par laukskolu isluhku, dsihrahš peelikt tahdu swaru, kas preeksch skolotajeem, kuri pehz 8. likuma pantina newarehs pastahweht pahrbaudischanā, „scho leetu sinahs tā wadiht, ka tas buhs skolotajam un skolahm par labu,“*) — tad gan newareja flusu zeest, lai skolas-waldibai nedod nepareisu wahrdu un lai neriktiga isklaidroschana nedabv eesafnotees.

Kahds skolotajs Kursemē.

Widsemes dseefnu-grahmata jaunā drukā.

(Beigums.)

Ari mums jaunā Widf. ds. gr. ir nahkuse rokā un to jo flahtak apluhkofschi newaram zitadi, ka „Mahjas weefa“ sinotajam pilnu taisnibu dot, lai gan mehs nesaeetamees ar wina tanis wahrds, ka papihris lihdsinajotees tam, kurā eetin wihna budeles. Druka sitahs zauri ohtrā lapu pusē un wainas neturam par waijadfigu wahrdu pehz wahrda usrahdiht; peetiks ka mehs peeminam, ka grahmata preeksch Deewa-kalposchanas teeschahm neder! Un neween wezeem ta neder, bet ari jaunee ar wina netiks galā, tadehl ka gandrihs ne weenas lapu pusēs nau, kas buhtu pareisi drukata.

*) Basniz. un fl. sinas no 15. Oktobra, 82. l. p.

Newar jau laikrakstos un zitās grahmatās no drukas mifejumeem deesgan isfargatees, zil daudj wairak peenahkshs luhgschanas grahmatās tahs nowehrst! Ar kahdu prahtu lai dseed basnizā is grahmatas, kas sawas drukas pehz lihdsinajahs skolena wainu pilneem rakstneezibas mehginajumeem? Ja drukatajam negribam pahrmest publikas nezeenischanu, tad masakais wina newaresim wis aistahweht no tahs pilnigi nepelnitas pahrmeschanas, ka winsch tahdu preeksch Deewa kalposchanas tik swarigu darbu isdarijis ar nepilnigeem lihdsjekkeem un tadehl wairak waj masak ne kā nerekhinadams. Buhtu winsch drukas zaurluhkoschenu ustizejis wihram, kas ko prot no Latweeschu walodas, jeb, ja wairak nē, kas mahf katwisiki lasiht, tad wisa nelaimē buhtu nowehrsta; drukatajam nebuhtu tahda skahde notikuse un publikai nebuhtu atkal warbuht gadeem jagaida us zitu, derigu druku. Beidsot wehl peeminesim, ka ari Wahzu awise „Zeitung für Stadt u. Land“ publikas labumā scho nepareisibu it nopeetni zel preekschā un peerahda, ka tahdās swarigās leetās wairak jaewehro peeklahjiba ua lahrtiba.

Weza un jauna laika-grahmata us to gadu 1876, drukata Jelgawā, pee Steffenhagena un dehla,

fatur 6 drukas loknes un maksā 10 kap. Kalendris pats wezā, pasihstamā tehrypā un ari — wezā ortografijā. Newilus zelahs jautajums: kapehz wehl dubultneeki? Waj isdewejs eewehro wezo Latweeschu wahjahs azis, kas no behrnu deenahm ar dubultneekem apraduschas, jeb waj nau bijis laika, dubultneekus isdsehst? Mehs domajam: Kad jau wifos Latw. laikrakstos schee newaijadfigee walineeki un welti maijes ehdeji atmesti; kad tos ari neweens rakstneeks wairs nepeetur, kas paspehj no wezahm eeraschahm atrautees un kam jauno laiku zenteeni nedara ihgnumu, tad buhtu gan ar Steffenhagena kunga kalendrim reis laiks atnahzis, kur tam no wezeem dubultneekem jashkirahs. Zerefim, ka schi sirdi aisgrahbdama schkirschanahs jau nahkofschā gadā notiks. Kalendra faturu apluhkot mums japreezajahs par teem kreetneem foseem, kas ari schē manami. Wuhsu azis eepreezina neween glihts papihris un zaur zaurim patihkama druka, bet ari jauka, no skunts prateja (kā dsirdam ahsemē) taisita bilde, kas israhda Mahrtina Lutera peeminas-sihmi Wormses pilsehtā

Japreezajahs diwkrachtigi ka reis ari Latweescheem pasneeds laba s bildes. Bes tam ihpaschi wehl japeemin labā walodā farakstihšs stahstis is ahsemes muischneeku un lauschu dsihwes, kurā tohp peerahdihts, zil tahlu us nezekeem aiswed weenkahrt eefschkiga neisglihtoschana un asins karstums, — otru kahrt apzeetinata, augstprahtiga sirds, un ka ihstā laime meklejama kristigā dsihwē, kas parahdahs pazeetibā, padewibā, taisnibā un apschehloschana. Zaurim-zaurim nemot mums Seffenhagena kalenders jausflawē.

Drukas mifejumi 1. „Skolas“ numurā.

Pirmā l. pusē, 15. rindā no augschas apreechanas weetā jalasa: apfpreechana.

Skolas likuma 15. pantinā, 4. rindā no apalschas, pehz teem wahrdeem: „likti preekschā,“ jalasa: iswehlejama s rahts, is weena no laukskolu wirs-komishjas iswehlejama basnizas wirs preekschneeka u. t. pr.

Atbildeamā redaktors un isdewejs: G. Mather.